

Kwit ma Zet Notnaŋgat Yanjin

Abalaam Kwit keyet yanjan kapigok, “am sambeyet soknjin”. Egan Ibulu am eknjengat biwin penaj. Kwitnaŋgat itnaŋgat Abalam makumtemien ya bam Kawawaŋgat kwitnaŋgat naman Abalaam kuye (Sokbembe 17:5). Abalaamgat bipmaŋ kwitnaŋgat Tela (Sokbembe 11:26-27). Mkaŋgat ɻotekŋgat U Kaldia msalen mamamtan yan meniŋgat gakime (Sokbembe 11:28) Abalaamaŋ imbiŋgat Sela ma meniŋgat nemunjan Lot ke ilinsakwep msat ke pemti msat ɻen kwitnaŋgat Alan ke mepmamtemien (Sokbembe 11:31; Nembayelen Muluwin 7:2-4). Ke mamti Abalaamaŋ nup kanan 75 beme naman Kawawaŋgat pigok zeye, “Geŋ mangendine timti neŋ msat ɻen aikgawap ke met mambanik.” Kan keyegak Kawawaŋgat Abalaamgat zetik pigok mge, “Neŋ gâgât iŋsokdine mma sambe penaj sokbemti mambep.” (Sokbembe 12:2) Âpme Abalaamaŋ Kawawaŋgalen zet gawepumti Kenan msalen mege. Ke mame egat nup kanan 100 kegok beme Kawawaŋgalen zetik keyet penaj imbiŋgat Selayan nemunjan yu Aisak ambege (Sokbembe 17). Keyet sakŋjan Kawawaŋgat ma amnaŋ Abalaamgat kwit ma zet notnaŋgat kapigok zewien: “An zet gawepupu ton,” “Nâgât notn penaj,” (Zems 2:21-23), “Am nâmkinjpepeŋinmak

ekñengat biwin” (Loma 4:17). Abalaamanj set kegoset mame keyepmti egat kwitnañ ma mamañañgat yañan̄ notnañ kegok zenzeñan̄.

Abel Nemba ke Adammak Ewa egegat nemunjt muñ. Egañ sipsip damuñ mamtan. Ek nâmkinjpepenañ kalinjañ keyepmti Kawawañañ eget nâme dolakñañ penañ beye (Ibulu 11:4). Abelyet sipmañañ msalen mulatkawati Kawawangat dopmañ mututuyet kwizet kuye (Sokbembe 4:10) yañgut Zisas-iyelen sipmañañ toti Kawawañañ kwizet kuyeen yom katikpepeyet kuye (Ibulu 12:24). Yuñan̄, Keinañ, kuye keyet zetnañ egalen zet kukunjañ keyet ekbak.

Adam Kwit keyet yañan̄ penañ, “an”. Eweñan Kawawañañ an ke ñeñan̄ weyanjpemti mme sokbeme kwitnañ kwitnañ zelañ zeme sokbeye keyet damunjin peme mamtan. Adam nup kanañ 930 beme gakiye. An ñeñan̄ yom mti gakiki aikndaye ek Adam. Âpme An bam sokbeyeyan̄ mama aikndaye ek Zisas (Loma 5:12-21; 1 Kolin 15:22, 45; Epesa 4:22-24).

Aga Imbi ke Abalaamgat imbiñan̄ Selayet sisiliñ imbi. Selayan̄ tipkatik manjgeyepm sisiliñ imbiñan̄ nâmpeme apmañmak wemti nemba ambet itdandayet zempeme apmañ Abalaamak mamti nemba ambet itdaye (Sokbembe 16:1-4). Agayan̄ nemba ambege keyet kwitnañ Ismael. Yañgut Kawawañañ ekñetmak zetik mge keyan̄ setnañ keeset ku mâbâgalen. Selayan̄ Abalaamgat imbiñan̄ penañan̄ nemuñan̄ ambet samti sisiliñ imbiñan̄ Agayet ñenzinzin̄ mti nemuñan̄

Ismael itdamâpme msat tuñgupman mebun. Selayet zet notnañ zenzeñan ke ekbak.

Aisak Ek Abalaamak Sela ekñjetgat nemunijit yu. Abalaam ek ailip penañ nup kanañ 100 beye âpme imbiñañ imbi penañ nup kanañ 90 beye. Kawawañañ ekñjetgat aliknjit sambe penañ sokbembeyet zeye. Yañgut nemunijit yu Aisak sokbeye (Sokbembe 21). Âpme nemba ke mamkwati sememe naman nemunijit kwewetañ ke kumti Kawawañañ ikñañgat sâpe sâpe bum sasayet zeye. Âpme Abalaamañ nâmti nemuñañ kwep Aisak ke tep mee pi same time kalañan Aisak ke kumti busâgât mowebun. Âpme Kawawañañ Abalaamgat nâmkinpepeñañ ke ekti nan sipsip ñen same kumti sâpe sâpe bumti naman nemuñañ wapme gilik zemti tobun (Sokbembe 22; Ibulu 11:17-19). Yañ mamoti Aisakgañ imbiñañ Lebeka wati manepemalu nemunijit yu muñ nemba pepet sokbewun. Nemunijit yu kwitnañ Isâ ma munjat kwitnañ Zakkop. Aisakgat kwitnañ Zisasiyet sokñane ekñengat kwilin tazinen ke egalen kogogak tazin (Matiyu 1:2; Luk 3:34).

Aizaya An kapi Kilais ewe sokbembepin tapme nup kan 700 mee keyet keñjan golañ zenze an manje. Egañ Zelusalem mka teman mawemtan. An keyañ Zuda am ekñenañ keñin gilik zenzeyet zetnañ mandiidomkwatan, “In keñin ku gilik zewep beme Kawawañañ am manje notnañ nâmindeme ekñenañ koti Zuda am nin ndomkumti ndatimti mebep.”

Egalen zet sambe kapi teepmañ kumpepeñajan Kawawaŋgalen Zet Itnaŋjan keyet keŋjan Aizayayet kwitnaŋ tazin. Aizaya papia keyet keŋjanen zet notnaŋ zenzeŋjan ilak kwep ḥen Zân tu zululut an ekmagen penaŋjan sokbeye (Matiyu 3:3; Mak 1:2; Luk 3:4; Zân 1:23). Zet notnaŋ Mesaiayet nâmti zenzeŋjan elak Zisas-imagen penaŋjan sokbemâpme delaŋ zeye (Matiyu 1:23; 4:14; 8:17; Luk 4:17; Nembayelen Muluwin 8:23, 30; Loma 15:12). Zet notnaŋ am Kawawaŋgalen zetnaŋ kulumti ilinaŋgat keninaŋgalak mamaip ekŋengat nâmti zenzeŋjan (Matiyu 13:14; 15:7; Mak 7:6; Zân 12:38-41; Nembayelen Muluwin 28:25; Loma 9:27, 29; 10:20-21).

Aleluya Zet kapi Ibulu ekŋengalen zet. Aleluya zet kapiyet yaŋjan penaŋ, “Amobotnaŋgat kwizet buŋamaŋ mwatne.” Ibulu zet aleluya kapi age zelen gilik zewien ma Nabak zeleset gilik zewennen aleluya pemann toweme naman kapigok etaŋ kuwann, “Nin Kawawaŋgat kwizet buŋamaŋ mwatne.”

Alon (Luk 1:5; Nembayelen Muluwin 7:40; Ibulu 5:4; 7:11; 9:4). Alon ek Liwaiyet sokŋajan. Mme Liwai ek Zekopgat nemuŋjan. Islael amnaŋ Izip msat pemti kwawebienen Kawawaŋjan Alon ombempeme sâpe sâpe bumbu mulup an ḥeŋjan kwage. Alonaŋ meniŋjan Moses mukulem mpeme Islael am indatimti msat zetik mimindenderjan indatime mepmâbien.

Am Nâmkiŋpepeñinmak Am Zisas nâmkiŋpemti mamaip ekŋengat kwilin

Kawawañgallen Tâtâ Alakñajan zeinen “am nâmkiñpepeñinmak” (Nembayelen Muluwin 1:15; 2:44; 4:32). Am ekjen Zisasiyelen gakikinjan ma wawatnañgat manâmkîñpeip ekjen ke animbi nâmkiñpepetoñ kegok mazenup.

Am Zuda manjeen ku sokbembejan (Ol Heiden) Zuda amnañ am ekñengalen siwen ku sokbembejan ekñengat nâme belakñan penan tam ma bo keboñ mambeip. Mme indikpenyen ikñakñen mamimindemtemien. Yañgut Zisasiyan msalen togeyeen egañ am sambe indikme waleletgalen selen mepme keyepmti am Zuda manjeen sokbembejan ma ekñengalen manjeen ku sokbembejan ilinsakwep indamukulem mge (Matiyu 15:21-28; Luk 17:12-16). Pâlañ ikñajançat kapigok zeye, “Neñ am Zuda manjeen ku sokbembejan ekñenmagen buñam zapat timebegalen an ombemnenje.” (Loma 11:13, 25; 1 Timoti 2:7) Dapmelanje sambe penan tapmeliwen am Zuda manjeen ku sokbembejan ekñenmagen omba sokbemmäge (Nembayelen Muluwin 10:25; Kie Kienok 2-3).

Angat Nemunjan (Pikinini Bilong Man) Zisasiyet kwitnañ kapi ikñajan ewe sokbembepin tapme golañ zenze an kwitnañ Danielan amñaneyet kejin mme sewakñajan bembeyet zet kapigok zeye, “Angat Nemunjan koti ingalen Amobotnañ Teman windenjanben mzingagapman sopman totabe.” (Daniel 7:13-14) Zuda amnañ an keboñ keyet Kilaís mazeiwañgut Danielan Angat Nemunjan

kegok kuye. Kegogapmti Zisasiyan msalen kogeen ikñançat kwitnañ Angat Nemunjan kegok kuye. Egañ msat sek timti sokbeye yançut ewe Kawawañgat Nemunjanegak (Matiyu 27:54; Zân 1:34).

Babilon Kwit ke mka temaj kwitnañ. Zapat notnañ Kawawañgalen Zet Itnañanen makuwegen am msat kapiyetnañ Zuda am kot indomtimti Zelusalem sesewat mka temaj ke bume zime am ekñengalen sililiñ mulup mindandayelen nup kan 70 kegok mepmambien. Zânañ Kawawañgalen kasanjane ekñengat bemzenze zet Babilon mka kapiyet palen om̄ba bemzeye (Kie Kienok 17-18).

Bal (Loma 11:4) Kwit kapi kawawañ dâsuki Kenan amnañ masesewatsamtemien. Am Islael msat mtoñ mamtemien ekñenaj nopiañ kapi mme kawawañinok beme masesewatsamtemien (An Damuñ 10:10; 2 Stori 28:1-4) keyepmti golañ zenze an ekñen ñenjın zime zet om̄ba mimindamkwakwatnañ.

Balaam (Makuku 25:1-2; 31:16; Kie Kienok 2:14) An ke golañ zenze an. Moap am Islael amgat kasanjine. Âpme Moap ekñengalen amobotnañ kwitnañ Balak egañ Balaaman Islael am wepuwalili mimindendeyet zeye. Kegogapmti Balaaman selin beyo mpesât nâm̄ti mepme Kawawañgalen ensel ñenjın selen bekek tapme Balaamgalen doñkiyan meekti kiñgaje. Âpme Balaam giñgiñ penaj mti mebegalen mme Kawawañjan doñkiyet dembusekñajan m eleñ belañ beme ñandemti

Balaam weñan tiye (Makuku 22–24). Set kegoSET Kawawañan amjene indamukulem mge. Balaamgat keñañan mâneP milawatgat tikñañan bemisik tageyepmti Balakgalen zet gawepuyeyangut Kawawañan ku nâmpeye (2 Pita 2:15–16; Zudas 11).

Balak (Barak) An zut ñen kwilit sekam kwep kabon yangut Age zeleset kapigok kukuñan: Balak ma Barak. Nabak zeleset kwilit kwep kukuñan. An kwitnañ ñeñan tazin ke Islael ekñengat kasajineyelen amobotnañ. (Balaamgat zet kukuñan ke ekbak.)

Âpme Balak ñen kapi ek Islael am ekñengalen an damunçapmti kasajine indosâgât kopme an kapiyan Debolamak ñeñan beme meti kasajine maindomwaletemien (An Damuñ 4–5; Ibulu 11:32)

Beelsebul Zisas msalen manjeen we bekanañ ekñengat ñeñanjin Sadançat kwitnañ Beelsebul kegok kumsamtí manje (Matiyu 10:25; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15–19). Ke Sadançat kwitnañ ñen kegok.

Benzamin (Loma 11:1; Pilipai 3:5; Kie Kienok 7:8) Benzamin kapi Zakopgat nemuñan (Sokbembe 35:16–24; 46:19). Benzamingat sokñan Pâl (Nembayelen Muluwin 13:21).

Dewit (Matiyu 1:6–17; Luk 3:31) An kapi Islael am ekñengalen amobotnañ dolakñan penañ. Amobotnañ notnañ mamkwabien ekñenmagengatnañ ñenañ ek ku sebempein yekgat satnañ. Ek Zesiyet nemuñan delan zenzenañ. Egañ sipsip tadamuñ mnepeme golañ zenze an Samuel amobotnañ tatatgaT

mwatonzempeye (1 Samuel 16:1). Kan ḡengat egan Goliat Pilistan ekjengalen kasayet an ḡenjañ dabanyañ ḡokasetnañ kume kulukpeme gakiye (1 Samuel 17). Dewilan Kawawañgat keñ olojen om̄ba penaj nāmpemtiyepm Kawawañ milim kukuñañ Sam zeip keyet keñan silik kwapemkuye. Naman Kawawañañ Dewit kegogak zetik mpeye, Kilais zeip ke egat alikñañ (Loma 1:3; Kie Kienok 6:6).

Elisa (Luk 4:27) An ke Kawawañgalen golañ zenze an ewenjan mange. Ilaiza gakime egat mundumañ tage. An kapiyet zet zapatnañ Kawawañgalen Zet Itnañañ kapiyet makumti ekbak (2 Kin 2:8).

Elot Buñam zapat kapiyet kwit kapiyan an zulak zulak ekjengat kwilin kegok bein. ḡenjañ Elot Zuda am ekjengalen amobotnañ Zudia msalen tapme Zisasiyañ sokbeme an nānāñinmak kasup kwakwatnasetgatnañ Zisas eksâgât koti met an Elot kapimagen sokbemsawien (Luk 1:5). Elot kapiyan nemba okak sambe Beteleem mkaengatnañ indommâge (Matiyu 2:1-22).

Âpme Elot an ḡen ke kwitnañ Elot Antipas. An kapi Galili ekjengalen amobotnañ mame Zisasiyañ sokbemkawañ bemi Kawawañañ mulup mimiyet peme koge ke mti menok sekam ikñak ikñak mmâge. Elot kapiyet imbiñañ Elodias Zân tu zululut angat ḡenzinziñ nāmtiyepm zeme apmañañ Zân tu zululut angat ḡokasetnañ elengeye (Mak 6:14-29). Mme Zisas zelen wap-

moti zemkusâgât mbien ke an kapiyet mkaen wapmebien (Luk 23:6-12).

Amobotnañ Elot Aglipa kwit ke an zutgat kwilit sakam kwep. Elot Aglipa 1 kapi Elot Zuda am eknengalen amobotnañgat sokñaj. Elot Aglipa 1 kapiyan am nâmkinpeperenmak yanbemti indomwalet mkwage. Egañ Zângat datnañ Zems Zisasiyet nembañaj ke kume gakiye (Nembayelen Muluwin 12:1-23).

Mme Elot Aglipa 2 kapi nan amobotnañ ñengat kwitnañ. An kapiyet zikatnan Pâl wati zelen mowabien. Egat Pâlyelen zet nâmti Pâl peme Loma msalen Sisayañ zetnañ nânâyelen peme mege (Nembayelen Muluwin 25:13-26:32).

Emetak Tej Emetak Tej kapi Kawawañmagengatnañ makozin kegogapmti egat kwitnañ Tej Emetak makunup. Egañ am nâmkinpeperenmak eknengat kejinan mamti kejin m eleñ beleñ beme Kawawañgalen zet ñoktekñaj manâmkinpeip (Zân 16:13), ma egañ ningat mundumnnan Kawawañaj mandundum sain (Loma 8:26), ma Kawawañaj nin mama mimi zigok mimiyelen nâmtíkñaj min ke ndamukulem mme maminup (Nembayelen Muluwin 13:2; 16:6-7), ma ndamukulem mme Kawawañgalen zetnañ yañaj msokbembeyelen notnne mukulem mindendeyelen (1 Kolin 2:4-5; 12:14). Emetak Teñaj keñj m eleñ beleñ beme mama mimi pemberañ mimiyelen (Galesia 5:22-23).

Ensel An eknengat ke Kawawañgalen mukulem

mimi an. Ekjēn kapi am sekmak yek; tâgâ etan̄ kegogapmti amnañ nin ekjēn ñep ku indidikgalen. Ekjēnañ kululuñen Kawawañmak mamaip ma ekjēn tâgâ mee kebonj. Kawawañan̄ kan katañ mulup zet indame am nin ndamukulem msâgât makolip. Mukulem mulup kapi ilak Kawawañan̄ eknjengat zapat penañ indandan̄an̄ (Nembayelen Muluwin 12:6-11; 27:23; Ibulu 1:14). Ekjēnañ kegogak Kawawañmagengatnañ zet timti kot ammagen manzemkawañ beip (Matiyu 2:13; Luk 1:26; 2:9).

Ewa (2 Kolin 11:3; 1 Timoti 2:13) Ewa ek Adamat imbiñaj. Ek imbi ñeñaj penañ Kawawañan̄ angat gatnañ kasetnañan̄ mge (Sokbembe 2:18-24). Imbi kapiyan̄ kegogagak asingat zetnañ nâmti Kawawañan̄ tep katnañ ku niniyet zeye ke mâtâti niñge. Nimtingut apmañ butnañ same niñge. Keyepmti animbi zut kapiyan̄ Kawawañgalen zet kuluwun keyan̄ Kawawañ bamkumpepe ke kukñañgat ekjelaj aikbun (Sokbembe 3). Ekjelaj kegogak nemba idabebun ekjēn keyet kwilin kapigok: Kein, Ebel ma Set.

Gidion (Ibulu 11:32) An ke Islael eknjengalen an damuñ temañ ñen. Ek nâmkinjpepeñan̄ temañ penañ kegogapm Kawawañ dundumsame windemak ñoktik same egañ kasajene om̄ba sopmañ kasa kuku anene isikñañ timeti met indommâge. Kawawañan̄ mukulem mpeme kegok mge (An Damuñ

6-7).

Glik Kwit kapi kwitnañ kwitnañ zutgat kwilit. Zet am msat keyetnañ manzeip (Zân 19:20) ma am msat keyelen (Zân 12:20; Nembayelen Muluwin 11:20). Msalin kwitnañ Gilis. Am msat kapiyetnañ ekjen am nânâñin teman kegogapm am msat sambeyetnañ maeksemindemtemien. Am msat notnañgatnañ Glik zet kapi nâmâtâlip. Zisasiyan msalen manjeen am egalen kanen mambienan Glik zet kapi omba manzemtemiengapmti Kawawañgalen Tâtâ Alakñañ ke zet Glik zelen kuwien.

Golan Zenze An (Propet) Itnañan Kawawañan an notnañ ekmagengatnañ zet timti am diindondoyet ombemindeme mami zetnañ am mandiindomtemien. Kawawañan am ñeneyan ekjenmagen kwitnañ kwitnañ bam sokbeweyet an ekjen kapiyan zemkawañ bemenjut amnañ nâmti kejin gilik zenzeyelen mamtemien. Golan zenze an notnañ kwilin kapigok: Samuel ma Aizaya ma Zelemaia ma Esekiel. Golan zenze an ekjengat zet zapalin Kawawañgalen Zet Itnañan omba penan makuwek.

Gomola Yañan zet Sodom kemak tusum kukunañ ke ekbak.

Ibulu Kwit kapi Islael am ekjengat kwilin ñen kapi. Islael am ekjengat sokñin ñen Abalaam (Sokbembe 14:13) ma sokñin ñen kwitnañ Ibel (Sokbembe 10:21; 11:14-17). Kogogapmti ekjenan ilinangat kwilin Ibulu am kegok makuip. Ma zelin kwitnañ kegogak Ibulu

makuip.

Ilaiza (Matiyu 11:14; Mak 9:4; Loma 11:2; Zems 5:17-18) An golañ zenze an Ilaiza ek kukñaŋgatnañ. Egañ menok sambe penañ mge enenogat Kawawaŋgallen windeyan egat dukñaŋ kwalat tapmeyepmti kegok mkwage (1 Kin 17-19; 1 Kin 2:11-12). Zisasiyañ zet notnañ zeyeen Ilaizayet palen bemzemti zeye, “Zân ek Ilaiza nemboñ,” kegok zeye (Matiyu 17:9-13; Mak 9:9-13; Luk 1:17).

Isâ (Loma 9:13; Ibulu 11:20; 12:16-17) Aisakgat nemulatnenet pepet keyet kwilit kapigok: Nemunañ yu kwitnañ Isâ ma muŋgat kwitnañ Zekop. Zuda am eknjengalen mama mimi tazinen nomba yu egañ bipmaŋgallen milombi lombi ke egañ tonjañ bembeyelen. Yañ kan ḥengat Isâ zupsatnañ maneti kot meuyet penañ gakim walege. Âpme muŋaŋaŋ milam tati meu bumnsât tabume ekti notnañ same niniyet yanjkwesiye. Mme muŋaŋaŋ zeye, “Ayuyaŋ betzin tonjañ bembeyelen zemgwatnañ ke neŋ mimmeneyelen zetik mnamanenŋgut gasap,” zeme yuŋaŋ Isâyaŋ, “Nep,” zeme nâmti meu bemsame niŋge (Sokbembe 25:29-34). Kegok mti betzin titiyelen zemgwatnañ walak muŋaŋ saye. Kegogapm ayuyet iŋsokŋanemak muŋgalenaŋ maâmândaip.

Izip (Nembayelen Muluwin 7:34-48; Ibulu 11:27) Izip msat ke Islael msat butnan sokŋanik. Eweŋaŋ Islael amnañ msat kapi nup kan sambe sek sindem timti manepeme

Kawawaŋaŋ Moses mwatonzempeme indatinti msalin itnaŋaŋ indayeen ke indatimege.

Isael Kwit ke Zuda amgat yeŋsokŋin Zekopgat kwitnaŋ alakŋaŋ Kawawaŋaŋ saye (Sokbembe 32:22-28). Kwit Isael kapi Ibulu ekŋengalen zeleset yaŋaŋ kapigok, “Egaŋ Kawawaŋmak an âwun.” Zekopgat nemulatnane 12gapmti ekŋengat iŋsokŋineyaŋ ilinaŋgat kwilin Isael kuwienan ewe keyegak makuip. Âpme ekŋenaŋ Izip msat pemti msat Kawawaŋaŋ zetik mindandaŋaŋ kwitnaŋ Keenan ke peme tapme ekŋenaŋ naman Isael msat makuip.

Kawawaŋgolen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penan (Gutnius) (Zân 3:16) Zisasiyaŋ nembaŋane zemindeme ekŋenaŋ egalen buŋam zapat zenup ke ma zet ŋen ewe kapi ŋewegak zenup, “Kawawaŋgolen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penan”. Zisas ikiŋaŋ peme kokotnaŋgallen buŋam zapat timti mekozewien (Mak 16:15). Nin Kawawaŋaŋ Zisas Kilais ningat mti msalen peme toti ningalen yomgat gakimti wage manâmkirpenup ningat kwitn kapigok kukuyelen, “Am Kawawaŋgolen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penan nâmkiŋpem mama ton” kegok zenzeyelen. Enenogat nin kejnnan yomm ekmann nukŋaŋ beme keŋŋ gilikzep keyepmti kegok zenup. Kogok sokbein beme Kawawaŋgolen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penan keyaŋ mulupmaŋ amgat kejinan kegok mamin kelak ŋep eksokbembeyelen.

Kein (Ibulu 11:4; Zân 3:12; Zudas 11) An ke Adamak Ewayet nemuñit yu. Keinmak Abelanj sâpe sâpe Kawawañgat igak igak mambumtemun. Âpme Kawawañgaj muñjanjalen sâpe sâpe nâmtíkñaj mti yuñjanjalen ku nâmtíkñaj mgeyepmti muñjanjat ñenzinziñ mti kume gakiye (Sokbembe 4:1-16).

Kenan (Nembayelen Muluwin 13:19) Kawawañgaj msat kapi amjene Islael indandayelen zetik mge. Mme ekjenaj msat ke metiwien keyet iñsokqineyaj bamgat kwitnañ Islael kuwien.

Kilais (Matiyu 1:16; 16:16; Zân 1:41; Nembayelen Muluwin 5:42; 9:22) Kwit zut kapi Kilaismak Mesaya yañanjit sekam kwep. Kwitnañ yañaj kwepgat zet zulañ manzelup. Kwit Kilais ke Glik zeleset âpme Mesaya ke Ibulu zeleset. Kwit zut keyet yañanjit kapigok “an ñen mulup mimiyet kelakñajaj zulutpemti ombempepeñaj.” Set kapi Islael am ekjengalen. Ekjenaj an ñen an damuñ onzempesât nayo beme ekjenaj kelakñaj ñokñan mulalo keyaj zewen an kapi mulup ke mimiyet ombempeip kegok nayo. Islael am ekjen ekme golañ zenze anañ koti kelakñajaj an ñen zulutpen beme ekjenaj zeyo an kapi Kawawañgaj ombempein manzeip. Zuda amnañ Kilaís Kawawañgaj an ombempepeñaj keyaj koti indatitiye ma indamukulem mimiyet damuñ tati webematatemien yañgut Zisas-íyan kogeen Zudamagengatnañ am isikñaj

buknjenaj egat nâmkinjewien.

Kola (Zudas 11) An ke kan Mosesiyaj manjeen egañ kegogak manje. Âpme Islael am ekñenaj msat tungupmaj mamtemien kan keyet Kolamak anene ekñenaj Mosesimak Alon egegalen muluwidanjat kasa mme keyepmti Kawawañaj msat mme ñandeme Kolayelen dapmelanjé indawilige (Makuku 16).

Leap (Matiyu 1:5; Ibulu 11:31; Zems 2:25) Islael am Izip msat pemti msat tungupman tokwati mame nup kan 40 kegok mepme weyeyen mulup mti msalin Kawawañaj yeñsoknjin Abalaam zetik msasañaj ke mobogalen tati an zut ñen kukñañgat msat wilinqiñgiyelen mowebun. Âpme kasañitneyaj nâme eget ewe zupman mebepiñ kerjañnegak tapmalu idatimabien. Mme Leap ek imbi set kileñañgut an zut kapi enzilimideye. Egañ nânge Kawawañgat keñaj temaj Islael amjanemak tazingapmti msat ke ekjen indawe e nâmti egetmagen mama mimi dolaknaj kegok mge. Kegogapmti Islael ekñenaj gilik zemkoti am ekjen kapimak âwienen Leapgallen mka etanaj ñep tage âpme sambeyelen yek (Zosua 2:1-21). Matiyuyañ Leapgat kwitnañ Zisasiyet yeñsokñaneyleñ kwilin biliwatnanen tazin keyet kuye (Matiyu 1:5).

Lebeka (Loma 9:10-13) Imbi ke Islael am ekñengat yeñsoknjin Aisakgat imbinjanj. Mme ek Zekopmak Isâyet mamit. Egat zet zapatañ Sokbembe 24 keyet maiñti ekbak.

Liwai (Ibulu 7:5, 9-10; Kie Kienok 7:7) An ke Islael ekjengat sokjin ḥen kwitnañ Zekop keyet nemunjañ mme egat iñsokjane am manje kwep manje teman 12magengatnañ ke ḥen ilak ekjen kapi. Kawawañañ an manje ekjen kapi ombemindame ekjen sesewat mka teman keyet kejan mulup mamtemien. Kegogapmti sâpe sâpe bumbu an ekjen ke ilak an kapiyet iñsokjane (Makuku 1:47-53; 3:11).

Âpme Zisasiyet nembañañ ḥengat kwitnañ Liwai makumtemien mme nomba ikjañ keyet kwitnañ ḥen Matiyu (Matiyu 9:9-13; Mak 2:14; Luk 5:27-29).

Loma (Nembayelen Muluwin 2:5-12) Kwit kapi mka teman Itali msalen tazin keyet kwitnañ makuip. Zisasiyan msalen mangeen kan keyet am Loma mkaengatnañañ Zuda indikdamuñ mme mambien. Ma naman Loma ekjengalen amobotnañañ am msat katañ indikdamuñ mme mamtemien. Zuda am kegogak indikdamuñ mme keyepmti ḥenzinziñ mamtemien. Loma ekjenan amobotnañineyet kwilin Sisa makuip.

Lot (Luk 17:28-32; 2 Pita 2:7) Lotgat bipmañgat datnañ teman ke Abalaam. Lolan biyunjañ Abalaam māti Kawawañañ msat indasâgât zetik mge ke temakwep mebun. Msat ke mepmamti Lotgat kejan ikjak penañ mayelen nāñgeyepmti biyunjañ pemti naman meti ikjak Sodom mka mgasik ke mepmamtan. Kawawañañ mka ke walesâgât nāmti keyepm mka ke pemti mebegat api-

tilim peme Lolañ mka mgasik ke pemti imbiñajmak nambalatnenet timti kunzuñge. Mme Kawawañañ Sodom mkaen kwileki ñen sokbesem ke gilik zem egepiñ zeye keyaŋgut Lotgat imbiñajañ gilik zem ekti keyegak nanzañ sat beye (Sokbembe 18-19).

Mama Kanzizit (Matiyu 19:16-30; Zân 3:1-21; Ibulu 5:9) Mama ke Kawawañañ am Zisas manâmkinqeip ekjen etan ketalasim maindain. Am Zisasiyet gakikiňañ ke ekjengalen yomañ egat dukñan mopme gakiye kegok nâmâtâti manâmkinqeip ma yomin katikpepeyet mawekup ekjen yomin katikpepemti mama kanzizit ke maindain.

Mana (Zân 6:31, 49; Ibulu 9:4; Kie Kienok 2:17) Islael amnañ msat tuŋgupmanen matokwatemienen nup kan 40 mepme meuyet gakim walesâgât mbien. Âpme Kawawañañ meu kululuŋengatnañ msasa kwepgat niniyelen katañ matime totan. Meu kululuŋengatnañ keyet kwitnañ mana. Ibulu zeleset kwit kapi yaňañ, “Pi pe kwileki.” (Kisim Bek 16)

Melkisedek (Ibulu 5-7) Kan ñengat Abalaam kasajene met indomâti ekjenmagengatnañ kwitnañ kwitnañ timti mkajan mesâgât kotneti an sâpe sâpe bumbu ñejañ kapi selen aikti kwitnañ kwitnañ timti koge ke kalañ kumti manje 10magengatnañ kwep an kapi saye (Sokbembe 14:17-20).

Mesaya Zet Kilaisiyet yaňañ kukuňañ ke ekbak.

Moses (Mak 12:24-27; Luk 24:44-49; Zân 3:14; Kie Kienok 15:3) Eweňan Islael ekjenan

Kwit ma Zet Yañin Msat TuñgupmañxviiiKwit ma Zet Yañin Msat Tuñgupmañ

Izip sindem msalen mambien kan keyet Kawawañan an ḥen sindeminanġatnan timkwatindemti indati met msalin eweñan Kawawañan indasāgāt Abalaamgat zetik mge ke indatimebe. An indatimebepgat zetik miminjan ke ilak Moses kapi. Kawawañan Moses sokbemsayeen setnañ kapigok. Msat tuñgupman tatnañ Zetiloyelen sipsip tadamuñ mme tañom ḥen tep isikñan tazimanje yañgut tep sinan̄ ma betnañ zinzipin̄ tapme, “Ekbi,” zemepme Kawawañan mulup zet nukñan̄ kapigok saye, “Nâlen amnañ sindeminañgatnañ tasumnaiwen Izip msalen kaim totindatimkwesenik,” zeme nâmtemtem om̄ba penañ mge (Kisim Bek 3-4). Kegogapmti Kawawañan menok notnañ Mosesiyan Izipgalen amobotnañ ekmagen mme ekti Islael am indeme mebegalen mzikat same mege. Kegok mepme Izipgalen amobotnañan Islael am nâmindeme Mosesiyan ḥenjan̄ bemindeme met Nembu Nâman̄ ke somti msat tuñgupman mepmame nup kan 40 delan̄ zeye. Kawawañan Moses Sainai Kalanjan zii zet saye. Mosesiyan Kawawañgallen Zet Itnañanen buñom zapat kapigok kuyeyan talip: Sokbembe ma Kisim Bek ma Wok Pris ma Makuku ma delan̄ zenzenjan̄ Zii Zet.

Msat Tuñgupmañ (Matiyu 3:1-3; 4:1-11; Zân 3:14) Kawawañgallen Tâta Alakñan̄ ekbeġen zet msat tuñgupmañ kapi om̄ba penañ kukunjan̄ tazin. Kawawañgallen zelañ msat

tunjgupmañgat zeinen msat amnañ ku mamaip. Amnañ msat kalalan kenogañ tabiek ze njep tu meuyet gakim walebiek.

Nâmaman (Luk 10:27) Seknj gakime nâmamannañ ku magakin. Am nâmkinjpepeñinmagaj gakime nâmamaninan Kawawañmagen mamezin (2 Kolin 5:1).

Niniwe (Matiyu 12:39-41; Luk 11:29-32) Mka temaj kapi Kawawañaj golañ zenze anañ Zona peme met Kawawañaj mka ke waleletgat zeye keyet zapatnañ met diindoye. Enenogat ekjenan yom tototnañ om̄ba mbiengapmti golañ zenze an kapiyan kegok mge. Yañgut ekjenan egalen zet ke nâmti keñin gilik zeme Kawawañaj ku indawalege (Zona 1-4).

Noa (Matiyu 24:37-38; Luk 3:36; 17:26-27; Ibulu 11:7; 2 Pita 2:5) Noa ke an eweñan penañ manje. Kan keyet am sambeyan yom sepem ikñak ikñak mti Kawawañ bamkumpewiengapmti tunjwawam mme kwati am sambe indaminzilliyet nânge. Yañgut Noayañ etañ kwatetepman manje keyepmti Kawawañaj ekmak egalen imbinembamak naniñane etañ angalan indeye. Kawawañaj Noa zempeme wañga temaj walati songom sekam ikñak ikñak sepem sepeminok ma ikñangat imbinembajanemak naniñane etañ time wañgaen mobien. Mopme Kawawañaj map temaj mme toti am sambe yominmak indaminziliye (Sokbembe 6-9).

Olip Tep (Loma 11:17, 26; Kie Kienok 11:4)

Tep ke msat notnanen etañ makwazin. Tep kapi katnañ maelikzin mme amnañ katnañ ke timsomti katnañ keñajan ke timti kelakñajan maweyanip. Kelakñajan keyajan mulup sambe mamin keyepmti Zuda am ekjenan olip katnañgat tikñajan ombo penan manâip. Zelusalem mka teman keyet sokñanik kalañ ñen matazin âpme olip tep kalañ keyet duknjan ombo tazin keyepmti kan notnañgat kalañ keyet kwitnañ, “Olip Kalañ” makuip (Matiyu 24:3).

Ombemindendejanj (Aposel) Zisasiyan an 12 iñjañmak mamayet indakumtetinti indatmamtan ekjen keyet kwilin “Ombemindendejanj” makunup (Matiyu 10:1-4; Mak 3:13-19; Luk 6:12-16). An ekjen kapi ma notnañ Zisasimak mame zet zapat mandiindomtan ma ekjenan ekme Zisas kume gakimti wenjeyan gakikiengatnañ wati mowege keyet zapatnañ zenze an zemindeye (Matiyu 28:18-20). An ekjen kapiyan am nâmkinpepenjînmak kukñañgat mambien ekjenengat damuñine kwabien.

Bamgat an notnañ ekjen kapiyan kegogak ombemindendejanj kwabien: Pâlmak (Galesia 1:1), Banabas (Nembayelen Muluwin 14:14) ma am notnañ sambe.

Palisi (Parisi) Zuda am ekjenengat tunjuwinanen an mange kapiyan Mosesiyelen zii zet ke tapme ekjenan ilinañgat keñinagalak tusumti mamtemien. Ekjenan Kawawañgallen zii zetnañ keyet eksese mobotnañ mti keñin ma sekñin teman

keyet bemti am notnaŋ ekŋen indamâti mimiyet manzikat indamtemien. Mti sek mmobot om̄ba penaŋ mti nâme ilinanŋat an kwatetepmaŋ Kawawaŋat zikatnan, “Nin an teŋ,” manzeip. Yaŋgut ekŋen an dâsuki ton. Mama mimiŋinan zelin manzeip kemak temakwep ku mambelup. Kegogapmti ekŋen Zisas penpen om̄ba penaŋ mpewien ma egalen mulup anane kegogak penpen mamimindeip (Nembayelen Muluwin 23:6; Pilipai 3:5-6).

Pentikos Kendo Zuda ekŋengalen Kendo keyet ekbak.

Sadan Sadan ek we ekŋengalen amobotnaŋ. Ek ŋeŋaŋ Kawawaŋalen ensel ekŋengalen ŋeŋaŋ bemberen. Yaŋ egaŋ Kawawaŋat mobotnaŋ msaye kegogapmti mâpme msalen toge (Luk 10:18; Kie Kienok 12:7-9). Egaŋ am ningat tuŋgupman mamti keŋŋ myuŋgume bekaŋaŋ mimiyet tikŋaŋ nâmti maminup. Ma am nâmkiŋpepemak mamaip ekŋen kegogak yom itnaŋaŋ mimiŋaŋ keyet zembeŋaŋ kwilikme nâme yom ke Kawawaŋaŋ ku katikpep nânâyet keŋŋ walatme keŋ zut palen mamti nâmkiŋpepee toindondoyelen mamip. Zisasiyaŋ Sadanŋat windenŋaŋ mtopeye yaŋ kan delaŋ zenzenŋaŋ windenŋaŋ waletme delaŋ zewe (Kie Kienok 20).

Sadusi Zuda am ekŋengat tuŋguwinanŋatnaŋ an manje kapiyaŋ Palisi ekŋenaŋ zigok zigok mamtemien keyet keŋ kwep ku mam mtemien. An manje kapi ekŋen sese-

wat mka temanjalen an damuŋ. Sadusi ekjenaŋ gakikiengatnaŋ gilik zemwawat keyet ku manâmkinpeip (Matiyu 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27; Nembayelen Muluwin 4:1-2) ma naman ensel ma we mee ke ku talip manzemtemien (Nembayelen Muluwin 23:8). Yaŋgut zet keboŋ ke zemyunju yuŋgu etaŋ mti nâmkiŋpepe mme tuwat tuwat mambein (1 Kolin 15:20-21; 1 Tesalonaika 4:13-14).

Saion Kalaŋ (Matiyu 21:5; Zân 12:15; Loma 9:33; 11:26; 1 Pita 2:6) Saion Kalaŋ ke kalaŋ sambemagengatnaŋ kwepgat dukŋan Zelusalem mka temaj walalatnaŋ tazin. Ma kalaŋ keyet dukŋanen sesewat mka temaj kegogak walabien. Kan notnaŋgat Zelusalem mka temaj keyet kwitnaŋ ɻen Saion Mka. Mme Zuda am ekjengalen nâmkiŋpepenjaŋ tazinen Kawawaŋaŋ toti mka temaj keyet keŋan tatatneŋnok nâmti pigok mazemtemien, “Neŋ zikatn Saion Kalaŋan ekpema mosem enenogat nâlen mukulem mimin keesetgatnaŋ makozin.” (Sam 121:1) Kan notnaŋgat Kawawaŋgallen zelaŋ kululungat kwitnaŋ ɻen, “Saion alakŋaŋ” manzeip (Ibulu 12:22; Kie Kienok 14:1).

Samalia Samalia msat ke Zuda ekjengalen msat butnanen sokŋaŋ sokŋanik. Eweŋan penaŋ am manje ekjjen ke kegogak Zekopgat iŋsokŋane yaŋgut ekjenaŋ am notnaŋ msat pemeniŋaŋgatnaŋmak lumanti belakŋaŋ bewien. Zuda am ekjenaŋ nâmindeme ekjjen am belakŋaŋ penaŋ mambeip mti ekjengat

wisat omba penañ mamiminideip (Luk 10:25-37; Zân 4:4-42; Nembayelen Muluwin 1:8).

Samuel (Nembayelen Muluwin 3:24; 13:20; Ibulu 11:32) An ke Kawawañgallen golañ zenze an. Egañ olip tep kelakñañjañ Dawit amobotnañ tatagat met zulutpeye. An keyet zapatnañ 1 ma 2 Samuel maiñ nãmbak.

Sanai Kalan (Sainai) (Galesia 4:21-31) Kalan keyet dukñañjañ Kawawañjañ amñañeyet ziñ zetnañ kumti Mosesiyet betnan beme mtotindaye. Kalan kapi msat tuñgupman tazin (Kisim Bek 19-20).

Sâpe sâpe Bumbu An (Pris) Sâpe sâpe bumbu an mulup ma mulup notnañ sesewat mka temanen mimiyet zenzenañ e ilak Liwaiyet iñsokñañjañ etañjañ mimiyelen. Kegogapmti Zuda am ekjenañ sâpe sâpe sekam igak igak bumbuyelen timkopme an ekjenen kapiyet belinan beme ekjenañ mambumtemien. Âpme Zisasiyañ kegogak ikñañ sâpe sâpe bumbu an kwati sâpe sâpe ikñañgat sipmañjañ sek kweñ bumti nin sambeyelen yom kwesiñ kwesiñ katikpepeyelen kegok mge (Ibulu 5-10).

Sek Butnañ Antiti (Loma 2:25; Galesia 5:2; 1 Kolin 7:19) Sek butnañ antiti kapi Kawawañjañ Abalaamak nembañene ekjenañ ikñañgat zapat mamayet pilin kapi zemindeme mbien (Sokbembe 17:9-14). Kegogapmti Zuda am ekjenañ nembañine an sokbeip beme sonda kweñ tadelan zemti keyet misenjan ilak nemuñineyet sekñin butnañ maantip. Âpme Zisasiyelen

buñjam zapalañ alakñjak yanbemti msat katanj tapmekopme am Zuda manjeen ku sokbembenanj ekjenanj nâmkinpepeyeen yanbem takopme dapmelange kejangatnañ am notnañan pigok zewien, “Am Zuda mange ku sokbembenanj ekjenanj sekñin butnañ ku antiwep beme ekjen am nâmkinpepeñinmak penaj yek.” Kegok zewien keyangut Pâlanj zet keyet omba penaj mdândâye (Nembayelen Muluwin 15:1-19).

Sela (Loma 4:19; 9:9) Imbi ke egañ Islaeliyet sokñin Abalaamgat imbinjanj. Egañ tipkatik manje yanjug Kawawañan j zetik mgeyet penañan sokbembeyelen egañ imbi ilip penañ beme keyet paleñanj ekmak apmañ nembanit ñen itdaye (Sokbembe 18:10-12; 21:1-6) Zet Abalaamgat kukuñan ke maiñti ekbak.

Semsân (Ibulu 11:32) An ke Islael am ekñengalen damuñ ñen ke. Egañ damuñ mulup sepemañ ñen mge. Kawawañan windé mobotnañ penañ same egañ kasanjine indomâge. Egalen zapat Kawawañgalen Zet Itnañan kapiyet maiñ nâmbak (An Damuñ 13-16).

Sesewat Mka (1 Kolin 3:16-17) Zelusalem mka temanj keyet keñan sesewat mka temanj penañ Zuda amnañ walati keyet keñan Kawawañ masesewatsamtemien. Ekjen sambe de ma denen mamtemienangut Kawawañ sesewatsasâgât Zelusalem etañ makotemien. Ekñengalen an sâpe sâpe bumbuyelen sambe ke tati amnañ sâpe sâpeñin busâgât mkopme timti

mambumtemien. Âpme sesewat mka temañ ke kutume keñajan zut kegok bembeñajan. Keñajan zupmanen sâpe sâpe bumbu mulup mamtemien âpme keñajan ñen keñajanen penañ matatan keyet kwitnañ, "Kambuk penañgat kambukñajan," kegok zeme sâpe sâpe bumbu ekñengalen ñeñajaninaj nup kan kwepgat keñajan sek kwep bulmakauyet sipmañ mmoti tetelime kwitnañ kwitnañ mka keyet keñajanen tapmelipgat dukñajanen mekopme amgalen yom manzulutan (Wok Pris 16). Âpme set tokwakwalen señgum temañ ñen maanzamtatan. Yañ kan Zisasiyañ tewen gakiyeen señgum ke endeleti mekopme zut beye (Matiyu 27:51; Mak 15:38; Luk 23:45). Kegok sokbeye keyañ pigok zemsokbein, Zisasiyañ set alakñajan mâtâtpein. Am nâmkiñpepeñinmak sambe Kawawañjanmak omteñ meti dundum sasayelen (Ibulu 4:14-16; 6:19-20)

Sisa (Matiyu 22:21) Loma amnañ amobotnanjin tembe penañ Loma mkaen matatemien kwilin kapi makumtemien. Amobotnañ ekñen kapiyan msat sambe mekoti an aumti msat mtonj indomwaleti am msat keyelen mme ekñengalen zemâtâtât katnanen mamamtemien.

Sisak (Alta) (Matiyu 5:23) Ewenjan Zuda amnañ Kawawañgat sâpe sâpe busâti bulmakau ma sipsip ma meme ma age timti met sisak palen bemi mabumtemien. Set ke zii zelañ zemâtâtindame mâti mamtemien. Ekñenañ sâpe sâpe bumbu mundumañ ke

nanzaŋaŋ bemoti keyet palaŋaŋ soŋgom maindomtemien. Sesewat mka temanen sâpe sâpe bumbuyelen mundumanj ke kegogak matatan.

Sisiliŋ Am (Slev) (Zân 8:34; 1 Kolin 7:20-24; Epesa 6:5-9; Kolosi 3:22-25; Pilimon 16) Am kwilin kapigok kuip ke amobotnaŋ kwiyaj indakwitiye. Ekŋenaŋ tosaŋinpiŋ; mulup etaŋ mamtemien. Mti keŋinaŋgalak de ma de ku mebegalen; tonjaŋ zeme kataŋ mâti mamtemien. Islael ekŋenaŋ Izip msalen mambienen Izipgalen amobotnaŋ sisiliŋ mulup etaŋ msamti mambien (Nembayelen Muluwin 7:9, 34). Pâlaŋ iκŋaŋgat, “Neŋ Zisas Kilaisiyelen sisiliŋ kuku an” kegok zeye (Loma 1:1; Pilipai 1:1; Taitas 1:1)

Sodom (Matiyu 10:15; 11:23-24; Luk 17:29; Kie Kienok 11:8) Kwit ke mka temaj ḥengat kwitnaŋ. Mka ke Abalaamgat notnaŋ isikŋaj keyet nemuŋaŋ Lolaj mamamtan. Am mka Sodommak Gomala egegat keŋitdaŋgatnaŋ yomtorj kegogapmti Kawawaŋaj tep kulu-luŋengatnaŋ kuzuŋme toti ziye. Zapatnaŋ kapiyet maiŋnâmbak (Sokbembe 13:13; 19:1-24).

Solomon (Matiyu 1:6-7; 6:29; 12:42; Luk 11:31; 12:27; Nembayelen Muluwin 7:47) Solomon ke Islael ekŋengalen amobotnaŋ Dawitgat nemuŋaŋ. Bipmaŋaj gakime egaŋ bipmaŋgat munduman amobotnaŋ tati Kawawaŋgat nânâ sasayet yaŋkwisime Kawawaŋaj nânâ same mulup dolakŋaj penaŋ mti mânep milawatnaŋ om̄ba

sambelen same kwizet buñamanj temanj beye. Mme egañ kegogak Kawawañgalen sesewat mka temanj Zelusalem mka temanj keñjan tazin ke walage (1 Kinj 6).

Tagonjo Kan (Sabat) Ewenjan Kawawañajan kwitnañ kwitnañ mgeen egañ mulup mimiyelen msasa 6 mtinqut 7gat tagoye (Sokbembe 2:1-3). Kawawañajan amnjaneyan msasa keyet tañgomti ek sesewatsasayet zeye. Yanqut Zuda am ke mti naman sakjanen set notnañ ilin timtusume nukñañ beme ilin kegogak msasâgât nukñañ mamip. Kan notnañgat Zisasiyan menok tagonjo kanen mme Palisi ekjenanj nâme eknjengalen set takulun zemti ñenzinziñ mbien. Yanqut egañ Kawawañgalen zii zet ku kuluye (Luk 6:1-11; 13:10-17; 14:1-5). Zuda ekjenanj Sonda Isikñañ matagomtemien keyet kwitnañ Sabat tagonjo makumtemien. Mme alak pigogak am nâmkiñpepeñinmagañ Sonda mme eknjengalen tagonjo kan beme ondakti silik dundudu mamip enenogat Zisasiyan msasa keyet wageyepmti kegok mamip (Nembayelen Muluwin 20:7).

Tâtâyelen Bogis (Bogis Kontrak) (Ibulu 9:4-5; Kie Kienok 11:19) Itnañan Islael amnañ Kawawañajan ekjenmak tâtâ msâti kwitnañ kwitnañ mobotnañ indaye keyet mundumanj tewañ boñgis sâmti keyet palanañ golañ bumtaimti peme ego egoñañmak tapme keyet keñjanen zii zet nanzan palen kukuñañ ke (Zii Zet 10:5) ma manayet selikñañ ma Alongalen tonje petnañ kwakwatnañ keyet

bepeme matatan. Islael am ekjenaŋ de ma de mekosât mamtemien beke gapupen mamtemien (Makuku 10:33; Zosua 3).

Teziŋ Nəndəŋ (Hel) Am sambe Zisasiyet ku manâmkinjpeipgapmti yomin melesinj matimaip. Kegogapmti ekjenaŋ gakiwewen yominanĝat dopmaŋ gakiki katikŋaŋ aikti teziŋ nəndəŋen sindem kwesiŋ kwesiŋ timti mamambep (Mak 9:47-48; Kie Kienok 19:20; 20:11-15). Ekjenaŋ sindem omba penaŋ tipeŋ mamambep yaŋgut ḥenəŋ ku indamukulem mimindewe (Luk 16:19-21).

Wain Tep (Zân 15; Matiyu 21:33-43) Tep ke tek nemboŋ ma betsasatnaŋ tek. Tep ke katnaŋ tikŋaŋ penaŋ ma amnaŋ manip. Kan notnangat Zuda am ekjenaŋ wain katnaŋ ke akume kwaopme time nanzaŋ enzuŋan topme selan im enzeŋme tuŋaŋ kwapme manip. Zuda am ekjen msat ḥen ilak tep kapi etaŋ onzempeme telapagt matakhetan. Zânəŋ Buŋəm Zapat kuyeen keyet tuŋgupman 15 wain tegpat weŋaŋ ekbak.

We Bekanaŋ (Matiyu 17:14; Mak 5:1-20; Luk 4:33-36; 1 Timoti 4:1) We bekanaŋ kapi Sadangalen mulup anene. Ekjen am msalen mamaip selin peletme toindondoyet mulupmaŋ omba penaŋ mamip. Kegok mme amnaŋ Kawawaŋaŋat nâmlikŋaŋ ku mti bamkumpepeyelen mulupmaŋ omteŋ mamip. Kan notnangat we bekanaŋ keyaŋ am inda msesepelimi indadamuŋ mme ekjen keyaŋ bekanaŋ mamip. Yaŋgut am nâmkiŋpepemagaŋ Sadəŋ mamaín ke

nâiwañgut Zisasiyelen winderjañgañ egalen sebempein kegok manâip (1 Zân 4:4).

Wit (Mak 2:23; Luk 6:1; 22:31) Wit kapi laisiyan makwezinok makwezin. Kalit sekam kwep. Wit katnañ timti enzeñme tototnañ ke plawa. Amnañ plawa ke timti nupmamañ mambuip. Witgat katnañ belañ kaik timti ñep niniyelen (Matiyu 12:1).

Yis (Galesia 5:9) Amnañ nupmamañ busâti yis isikñañ bukñen plawaen lumañme keyan plawa mme sememti temañ kwapme elençemti nupmamañ mambuip. Kan notnañgat Kawawañgalen Tâtâ Alakñañen yomgat yis nemboñ kegok bemzenzeñjañ (Matiyu 16:6; 11; 1 Kolin 5:6-8). Sepem keboñ an kwepgalen yomañ am sambe indasimuñme yommak bemâbenn. Ma naman Kawawañgalen zemâtâtât katnanen mama keyet kogogak yis palen bemzenzeñjañ (Matiyu 13:33).

Zekop (Yekop) (Sokbembe 26–50) Zekop ke Islael amgat yeñsokñin ñen ek. An ke zet zapatnañ om̄ba penañ mimiñañjañ tazin. Mme egat kwitnañ ñen Islael kegok makumtemien (Sokbembe 32:22-32). An kapi Isâyet meniñañ yañgut datnañ meu isikñañ bukñenañ tetimpemti nemba yuyelen zemgwatnañ zet ke biwitmagengatnañ kambu tiye.

Zelemaia (Matiyu 2:17; 16:14; 27:9) Zelemaia ke Kawawañgalen golañ zenze an. Zisas-iyen msalen kokopiñ tapme an kapiyan ekmagen zet notnañ zeye ke penañjañmak

beye. Ma an kapiyan kogogak kwitnañ kwitnañ bam msat katañ sokbemmebe keyet zemkawañbemâge. Kawawañgalen Zet It-nañanen papia ñen an kapiyan kuye ke iknjañgat kwitnañ kumpepeñan tazin.

Zii Zet Kawawañgalen zii zet kapi zet zapat itnañan Kisim Bekgatnañ met Zii Zet ke delañ zein. Kawawañan zii zetnañ ke Moses saye kegogapmti amjeneyan zet ke zigok msokbembeyelen zetnañ om̄ba penañ zemâtâge. Islael am ekjenan nâmbluen ekjen zii zet sambe ke penañ weyan kakanemuñ timambep beme ekjenan Kawawañgat zikatnañ teñ kwabep nâmtri mamtemienangut ekjenmagengatnañ ñenjan set kegoset teñ ñen ku kwabien. Kegogapmti am nâmkiñpepeñinmak nin zii zetgat kanderjan ku tatnup. Nin Zisasiyelen keñ taolet keñjan tatnupgapmti keñjan temañ Kawawañgat manndembein. Ma naman am sambeyet kegogak keñjan temañ mambein (Matiyu 5:17; Zân 1:17; 15:1-17; Nembayelen Muluwin 13:39; 15:24, 28; Loma 5:18; 10:18; Galesia 2-6; Epesa 2:15; Kolosi 2:14; Ibulu 7).

Zii Zet Zikat Indanda An (Saveman bilong Lo) (Matiyu 2:4; Luk 23:10) Zuda an notnañ muluwin ilak Kawawañgalen zii zet Moses kalanjan saye ke am manzemzikatin-damtemien. An ekjen kapi Palisi ekjenmak tati Zisas kuwien.

Zisas (Jisas) Zisas ek Kawawañgat nemuñan penañ. Kwit ke Ibulu zeleset kukuñan. Mme kwit keyet yañan kapigok “An amjanen

yomengatnaŋ indatimkwabe” (Matiyu 1:21). Zisasiyet kwitnaŋ notnaŋ kapigok makunup: Zisas Kilais (Loma 5:17) ma ḡen
Angat Nemunjaŋ (Matiyu 8:20) ma ḡen
Kawawaŋgat Nemunjaŋ (Zân 1:34) ma ḡen
Dawitgat Sokjaŋ (Matiyu 1:1) ma ḡen
Immanuel (Matiyu 1:23) ma ḡen
Msatgalen Taŋam (Zân 9:5) ma ḡen
Sipsip ekjengat Tonjaŋ Penjaŋ (Zân 10:14) ma ḡen
Mamayelen Notekjaŋ (Zân 11:25) ma ḡen
Kawawaŋgallen Zet (Zân 1:1; Kie Kienok 19:13) ma ḡen
Kawawaŋgallen Sipsip Nembaŋjaŋ (Zân 1:29) ma ḡen
Laion Ek Zudayelen Maŋgeengatnaŋ (Kie Kienok 5:5) ma ḡen
Msalen amobotnaŋ ekjengalen Amobotnarin Temajaŋ ma Msalen an damuŋ ekjengalen An Damuŋ Temajaŋ (Kie Kienok 19:16).

Kawawaŋgallen Tâtâ Alakjaŋ Zisasiyet kwitnaŋ kegok kukuŋjaŋ om̄ba talipgat maiŋ nâmbak.

Zisasiyet Nembañane (Disaipel) Kwit ke am Zisasiyet zetnaŋ gawepumti ek māpmāip ekjengat manzenup (Nembayelen Muluwin 6:7). Am sambeyajaŋ Zisas māpmamtemien ekjēn ke Zisasiyet nembañane yaŋgut ekjēnmagengatnaŋ an 12 ombemindemti ekjēn keyet kwilin “Ombemindendeŋaŋ” kegok kuye (Matiyu 10:1-4; Luk 6:12-16).

Zona (Matiyu 12:39-41; 16:4; Luk 11:29-

32) An ke Kawawañmagengatnañ golañ zenze an. Kegogapmti Kawawañajan Zona pigok zemâtâtpeye, “Genj met Niniwe mkaen meti am eknengat zemane nâit neñ mka ke waletmâbap.” Egañ zapat ke nâmti kunzunge. Egañ Zopa towati wañga ñen mti msat belakñan mesât mge yançut Kawawañajan tâgâ temanç mme kwati nembu mme mgasik beye. Mme am wañgaen tabienanç nâmbien, “Kapi belek yek; Kawawañajan ningat ñenzinziñ min,” zemti an yomañmak kwi keyet timabien. Mti Kawawañajan tâgâ temanç mme koti nembu mme mgasik beye keyet penañanç Zonamagen msokbemti ek ambepeme nembu keñjan totege. Mme Kawawañajan añañgalã temanç ñen peme koti Zona pumwilige. Âpme Zonayan añañgalã temançgat tip kambakñan msasa tuk tage. Mme naman Kawawañajan añañgalã temanç nâmpeme gambibik ñengat Zona meokputatipeme mowege. Kegok sokbeme Zonayan Niniwe mkaen meti golañ zet diindoye (Zona 1-4).

Zosep Kawawañgallen Tâtâ Alakñan kapiyet kwit ke an 7 eknengat kwilin sekam kwep. Kegogapmti an kwi kwi penañ ke kalençti kumtowetne.

Ñeñanç Zosep Islael eknengat yeñin Zekop-gat nemuñan egat kwitnañ ke makuiip. Egat zapatnañ Sokbembe 37-48 keyet mainç ekbak. Ma zet notnañ kapiyet mainti ekbak: Zân 4:5; Nembayelen Muluwin 7:9-14; Ibulu 11:21-22;

Kie Kienok 7:8.

Nen Zisasiyet mamañ Maliayet apmañ kwitnañ Zosep (Matiyu 1:18-25; Luk 2).

Nen Zisasiyet meniñan̄ isikñan̄ ḥengat kwitnañ kegogak Zosep (Matiyu 13:55; Mak 6:3).

Nen Zems Zisasiyet nembanjan̄gat meniñan̄ kwitnañ kegogak Zosep (Matiyu 27:56; Mak 15:40, 47).

Nen naman Zosep Alimatis mkaengatnañ an Zuda am eknjengalen damunin keyet kwitnañ kegogak Zosewegak makuip. An kapiyan̄ Zisasiyet sekñan̄ tewengatnañ mtoti met ikñan̄gat sumanen beye (Matiyu 27:57-60; Mak 15:42-46; Luk 23:50-53; Zân 19:38-42).

Âpme an njen kapi kegogak kwitnañ Zosep Balsabas. An kapi Zisasiyan̄ mulupman̄ yanbem mge egañ Zisas ma nembanjanemak mamamtan. An notnañ Matias kapi kegogak. Kegogapmti an Zudas Isikaliot egat munduman ombesâtm bienen an zutgat kwilit ilitzuzut aik-bienan̄gut Matiasiyan̄ Zudasiyet munduman tatagat ombempewien (Nembayelen Muluwin 1:23-26).

An kwit sekam kwep aoop mtotne totne delañ zenzenan̄ an Zosep kapi. An nâmkiñpepeñan̄mak msatnañ ikñan̄gallen beme kwitime Zisasiyet nembanjan̄ indame am nâmkiñpepeen alakñan̄ tusuwien ekjen indamukulem miye egat kwitnañ njen Banabas (Nembayelen Muluwin 4:36-37).

Zosua (Nembayelen Muluwin 7:45; Ibulu 4:8)

An keyan̄ Moses msat tungupman̄ gakime egat munduman timti Israel am indatimti

Kwit ma Zet Yanjin Zuda xxxiv Kwit ma Zet Yanjin Zuda Ekjengalen Kendo

msat Kawawaŋaŋ eweŋaŋ yeŋsokn̄ine idan-dayet zetik mimiŋaŋ keyet keŋaŋ indati-moge. Zosuayaŋ Islael am indatimoin-demti am msat ke mamtemien indapmâti Kenan msat kalaŋti Zekopgat iŋsokn̄ane in-daye. Liwaiyet sokn̄ane etaŋ gulak belak indeye enenogat ekjengat muluwin sesewat mka teman Zelusalem ke ekdamun̄ mti sâpe sâpe bumbu mee kegok etaŋ mimiyelen ze-mindendeŋaŋ.

Zuda Âpme Zuda ek Zekopgat nemuŋaŋ 12 ekjengat turguwinanŋatnaŋ iŋen keyepmti egat iŋsokn̄aneŋaŋ ilinaŋgat egat iŋaŋe kegok manzemtemien. Manje ekŋen kapimagen-gatnaŋ Zisasiyan sokbeye. Mme Zelusalem sesewat mka teman̄ ke kegogak ekjengalen msalen matatan ma msalinaŋgat kwitnaŋ Zudia makuip. Alak pigogat kwit kapi Zekop-gat nemuŋaŋe 12 ekjengat iŋsokn̄ineyet kwili makuip.

Zuda Ekjengalen Kendo Zuda ekŋenaŋ nup kan kwepgat keŋaŋen tambu msasa not-naŋ Kawawaŋat sesewatsasyet nâmti kwiz-ikme motapme keyet kendo kambuk zewien ma Kawawaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ mobot-naŋ penaŋ mimindandaŋaŋ keyet nem-baŋine manzemâtâtindamtemien. Kegok mamtemiengalen kendo kapigok:

Kendo ŋeŋaŋ sesewat mka teman̄ Zelusalem Omzuluti mme Kambuk Bembeŋaŋgalen Kendo (Zân 10:22). Kendo kapiyet ekŋenaŋ aniŋ kwitnaŋ Zudas Mekabi egaŋ kasaŋine

Kwit ma Zet Yañin Zuda Eknjengalen KendoxxxvKwit ma Zet Yañin Zuda Eknjengalen Kendo

eknjenan̄ Zelusalem sesewat mka ke mme ilinañgalen nopiomgalen mkanok beme sâpe sâpe bumbu munduman̄ mwatonzempepeñan̄ kumasakti kasajine indoye keyet maotnâmtemien. Ma naman sesewat mka ke mme kambukñan̄ beme Zuda am eknjenan̄ keyet keñan̄en moti Kawawañ ewe tusum sesewatsawien.

Kendonjin̄ njen Anjalalañ Kendo (Matiyu 26:2, 5, 17-19). Kapi Zuda am eknjengalen kendo mobotnañ penañ. Kegogapmti kwitnañ Anjalalañ Kendo kuwien ke yañajmäk. Isip sindem msalen mamtemien kan keyet Kawawañan̄ ekjen̄ indatimkwáságât mulup zigok mge keyet maotnâmtemien. Msat ke pemti kwawewegalen Kawawañan̄ ensel am sipsip sipmañan̄ mkañin setokwakwalen metekuwien angalalañ indemti kasajineyelen nemba ma soñgom ñeñan̄ sokbembeñan̄ indome gakiwien. Mme kan keyet Islael amnañ Isip msat pemebien (Kisim Bek 12) kegogapmti Zuda amnañ kendo kapiyet sipsip kumti tepmelesin̄ tembu kwepgat nime mandelan̄ zein. Kegogapmti am nâmkiñpepeñinmäk nin “Zisas Kilaisiyet Sipsip yomgat dopman̄ kukuñan̄” manzenup (Zân 1:29; 1 Kolin 5:7). Zisasiyan̄ gakime sipmañ toge keyepm Kawawañan̄ nin ke nâmkiñpenupgapmti maangalañndein (Loma 5:9; Epesa 1:7; Ibulu 9:12, 22; 1 Pita 1:19; Zân 1:7; Kie Kienok 1:5; 5:9; 12:11).

Kendonjin̄ njen Nupmamañ Yisipingalén Kendo matatemien (Matiyu 26:17; Luk 22:1).

Âpme Zuda am ekñenaj Isip msat pemti kwawewegalen kwitnañ kwitnañ abatatañ palen mti tembuyelagak kunzuñzuñgalen kegogapmti nupmamanj yisipiñ bumnimbiñ. Nupmamanj bumbuyelen setnañ penañ yisimak lelimpeme tati sememeñgut antinti mambuip yançut kan ñen ku tatindaye keyepmti kegok ke mbien. Kendo kapi Ançalalan Kendoyet kejanegak makwazin (Kisim Bek 12:14-20).

Kendonjin ñen Minzalañ Kendo. Ke sonda kwepgat kejan minzalañ isisik walati mawemtemien (Zân 7:2-52). Kendo kapiyet Zuda animbi ekñenaj olonjen palen mawianjtemelip. Enenogat meu ilak ñep bemtemepme akume kwaolep. Mme ekñenaj minzalañ isiksik walati yeñsokñineyañ nup kan 40 msat tuñgupman minzalañ mawemkotemien keyet maotnâip (Wok Pris 23:33-36; Zii Zet 16:13-15).

Kendonjin ñen Pentekos (Nembayelen Muluwin 2:1; 20:16; 1 Kolin 16:8). Kapi kegogak Zuda am ekñengalen kendo temanj ñen. Zet keyet yançut, "Msasa 50." Zuda am ekñenaj Ançalalan Kendo tadelaj zemti tapmepme msasa 50 mepme ilak Pentekos Kendo kapi maekgip. Kendo kapiyet kegogak ekñenaj olonjen mamip enenogat ekñenaj yanbemti wilin katnañ atimbemti naman Kawawañaj zii zet Sainai Kalanjan indaye keyet maotnâip. Zisasiyan gakiye keyet baman Petekos Kendo kapiyet egañ Emetak Teñ peme nembanjanemagen toge (Nembayelen Muluwin

Kwit ma Zet Yanjin Zuda Ekñengalen KendoxxxviiKwit ma Zet Yanjin Zuda Ekñengalen Kendo
2:1-4).

**Kawawangalen Tâtâ Alakñan
The New Testament in the Nabak Language of Papua
New Guinea
Nupela Testamen long tokples Nabak long Niugini**

copyright © 1988 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Nabak

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2016-08-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020

ea68a902-358a-5c72-82de-a583fc4809e7